

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ



دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی

دانشکده ی ادبیات و علوم انسانی، گروه جغرافیا

پایان نامه برای دریافت درجه ی کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش: جغرافیای سیاسی

عنوان:

اکوپلیتیک دریای خزر با تاکید بر منابع آلودگی آب

استاد راهنما:

دکتر غلامحسین حیدری

استاد مشاور:

فرهاد حمزه

پژوهشگر:

مرجان منتظری

زمستان ۱۳۹۲

این اثر را اگر قدر و منزلتی باشد تقدیم به:

پدر و مادر و همسر بزرگوارم که ورودم به محفل علم و دانش را مدیون

اصرار و پافشاری آنها و پیشرفت هایم در این عرصه را مرهون

زحمات و حمایت های بی شمار آنان می دانم.

تقدیر و تشکر:

به مصداق «من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق» بسی شایسته است از تمامی کسانی که در

انجام این تحقیق همکاری داشته اند تشکر و قدردانی به عمل آورم.

از جناب آقای دکتر غلامحسن حیدری به عنوان استاد راهنما کمال تشکر و قدردانی را دارم و

از اینکه ایشان مسئولیت استاد راهنمایی این پایان نامه را بر عهده گرفتند سپاسگذارم.

از جناب آقای دکتر فرهاد حمزه در مقام استاد مشاور و راهنمایی های ارزنده آنها کمال تشکر

و قدردانی را دارم.

از اساتید محترم داور، دکتر محمد اخباری به دلیل دقت و حوصله ای که در داوری این رساله

داشته اند، تشکر می کنم.

همچنین از تمامی همکاران محترم در دانشکده کمال تشکر و قدردانی را دارم.

معلما مقامت ز عرش برتر باد، همیشه توست اندیشه ات مظفر باد

با تشکر فراوان

مرجان منتظری

بسمه تعالی

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب **مرجان منتظری** دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجویی **۹۰۰۷۹۹۱۲۸** در رشته **جغرافیای سیاسی** که در تاریخ **۹۲/۱۰/۱۶** از پایان نامه خود تحت عنوان: **اکوپلیتیک دریای خزر با تاکید بر منابع آلودگی آب**

با کسب نمره **۱۸** و درجه **عالی** دفاع نموده ام بدین وسیله متعهد می شوم :

۱. این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه ، کتاب ، مقاله و ...) استفاده نموده ام ، مطابق ضوابط و رویه های موجود ، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.
۲. این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح ، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و مؤسسات آموزش عالی ارائه نشده است.
۳. چنانچه بعد از فراغت از تحصیل ، قصد استفاده و هر گونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم ، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.
۴. چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچ گونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی :

تاریخ و امضاء :

بسمه تعالی

در تاریخ ۹۲/۱۰/۱۶

دانشجوی کارشناسی ارشد **مرجان منتظری** از پایان نامه خود دفاع نموده و با نمره ۱۸ بحروف
هجده تمام و با درجه عالی مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

فهرست مطالب

فصل اول کلیات تحقیق

- ۲..... بیان مساله تحقیق:
- ۳..... اهمیت موضوع تحقیق و انگیزه انتخاب آن:
- ۴..... هدف تحقیق:
- ۵..... پرسش های تحقیق:
- ۵..... فرضیه تحقیق:
- ۵..... متغیرهای تحقیق:
- ۶..... روش تحقیق:
- ۶..... شیوه گردآوری مطالب تحقیق:
- ۶..... پیشینه تحقیق:
- ۸..... نقطه تمرکز پژوهش:
- ۸..... ساختار تحقیق:
- ۹..... موانع و محدودیت های تحقیق:
- ۱۰..... مدل مفهومی تحقیق:

فصل دوم مبانی نظری تحقیق

- ۱۲..... مقدمه:
- ۱۲..... الف: مفاهیم:
- ۱۲..... محیط زیست:
- ۱۴..... اکولوژی یا بوم شناسی:
- ۱۷..... اکوپلیتیک:
- ۱۸..... ژئوپلیتیک زیست محیطی:
- ۲۰..... امنیت زیست محیطی:
- ۲۲..... ب: رهیافت ها:

۲۲	تاریخچه تحولات زیستی محیطی در جهان:
۲۳	مطالعه تحولات زیست محیطی:
۲۷	مهمترین موضوعات زیست محیطی جهانی:
۳۱	جهانی شدن و محیط زیست:
۳۳	سیر تحولات روابط انسان و طبیعت از منظر جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک:
۳۷	اندیشه‌های زیست محیطی:
۳۹	مکاتب محیط زیست گرایی:
۳۹	۱- محیط زیست گرایان لیبرالیست:
۴۱	۲- محیط زیست گرایان رئالیست:
۴۴	۳- محیط زیست گرایان مارکسیست:
۴۵	۴- محیط زیست گرایان سوسیالیست:
۴۸	۵- محیط زیست گرایان فمینیست:
۵۱	۶- محیط زیست گرایان آنارشیک:
۵۲	۷- اندیشه‌های زیست محیطی در جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک:
۵۵	۸- ژئوپلیتیک انتقادی و رویکردهای زیست محیطی:
۵۷	۹- محیط زیست از دیدگاه اسلام:
۶۱	فصل سوم محیط شناسی تحقیق
۶۲	موقعیت جغرافیایی دریای خزر:
۶۴	جغرافیای طبیعی دریای خزر:
۷۱	جغرافیای انسانی دریای خزر:
۷۵	پراکنش جمعیت در سواحل دریای خزر:
۷۶	جغرافیای اقتصادی دریای خزر:
۷۹	منابع نفت و گاز دریای خزر:
۸۴	ویژگی ژئوپلیتیکی کشورهای حوزه خزر:

فصل چهارم: یافته های تحقیق

- مسائل زیست محیطی دریای خزر: ۹۰
- الف: اهمیت حفظ محیط زیست دریای خزر از دیدگاه بین المللی: ۹۰
- ب: اهمیت حفظ محیط زیست دریای خزر برای ایران: ۹۳
- انواع آلاینده های دریای خزر و اثرات آن بر محیط زیست دریای خزر: ۹۶
- الف- آلودگی های ناشی از منابع واقع در خشکی ۹۹
- ب- آلودگی ناشی از بهره برداری از منابع نفت و گاز ۱۱۰
- تاثیر مسائل زیست محیطی دریای خزر بر روابط میان کشورها: ۱۱۱
- شورای همکاری کشورهای ساحلی دریای خزر: ۱۱۴
- کنوانسیون حفاظت از محیط زیست دریای خزر: ۱۱۵
- رقابت بازیگران منطقه ای و فرامنطقه ای در زمینه اکتشاف و استخراج نفت و پیامدهای زیست محیطی آن: ۱۳۰
- رقابت بازیگران منطقه ای و فرامنطقه ای در زمینه انتقال نفت و پیامدهای زیست محیطی آن: ۱۳۶
- وضعیت حقوقی دریای خزر و همگرایی زیست محیطی کشورهای ساحلی: ۱۵۴
- نقش سازمان های بین المللی در مقابله با آلودگی های زیست محیطی دریای خزر: ۱۷۱
- نقش تعهدات بین المللی و منطقه ای در مقابله با آلودگی های زیست محیطی دریای خزر: ۱۷۵
- اقدامات کشورهای ساحلی دریای خزر در حفاظت از محیط زیست دریای خزر: ۱۷۷

فصل پنجم نتیجه گیری و ارائه راهکارها

- نتیجه گیری ۱۸۰
- ارائه راهکارها و پیشنهادات: ۱۹۴
- منابع و ماخذ: ۱۹۶

فهرست جداول

- جدول شماره ۱: ویژگی ها و شاخص های رویکرد ژئوپلیتیک و اکوپلیتیک ۱۸
- جدول شماره (۲): صید ماهیان خاویاری در دریای خزر (هزار تن) ۷۷
- جدول شماره ۳: ذخائر کشف شده در دریای خزر ۷۸
- جدول شماره ۴: ذخائر نفت و گاز حوزه دریای خزر (تنها شامل نزدیک دریای خزر) ۸۰
- جدول شماره ۵: پیش بینی میزان ذخائر نفت خام دریای خزر براساس مراکز گوناگون ۸۱
- جدول شماره ۶: شرکت های استخراج کننده فات و گاز در دریای خزر ۱۳۵
- جدول شماره ۷: تشکل های غیردولتی زیست محیطی حاشیه خزر در ایران ۱۷۳

فهرست نقشه ها

- نقشه شماره ۱: بخش های کم عمق و عمیق دریای خزر ۶۸
- نقشه شماره ۲: پراکندگی ماهیان در دریای خزر در فصل تابستان و زمستان ۷۱
- نقشه شماره ۳: پراکنش جمعیت و مراکز شهری در حاشیه دریای خزر ۷۵
- نقشه شماره ۴: رقابت برای تصاحب نفت و گاز دریای خزر ۸۱
- نقشه شماره ۵: حمل و نقل دریای خزر ۸۴
- نقشه شماره ۶: موقعیت ژئوپلیتیکی دریای خزر در میان کشورهای همسایه ۸۸
- نقشه شماره ۷: مخاطرات حاشیه و درون دریای خزر ۹۸
- نقشه شماره ۸: آفت کش ها و فلزات سنگین رسوب شده در دریای خزر (لیندان) (نیکل) (کروم) ۱۰۲
- نقشه شماره ۹: آفت کش ها و فلزات سنگین رسوب شده در دریای خزر (جیوه) (مس) (آرسنیک)
- ۱۰۳.....
- نقشه شماره ۱۰: وجود آلاینده های فسفات و نیتروژن در دریای خزر ۱۰۳
- نقشه شماره ۱۱: رشد شانه دارهای مهاجم طی سالهای ۲۰۰۱ الی ۲۰۱۰ ۱۰۵
- نقشه شماره ۱۲: ورود آلاینده نفت به دریای خزر ۱۱۱

چکیده:

دریاچه خزر، بزرگترین دریاچه درون خشکی در کره زمین در محل برخورد آسیای مرکزی، قفقاز و ایران قرار دارد. به لحاظ انرژی این دریاچه پس از خلیج فارس و منطقه سیبری یکی از مهمترین منابع انرژی جهان به حساب می آید. فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی در دهه ۱۹۹۰ و تبدیل دو کشور کرانه ای ایران و شوروی به پنج کشور ساحلی، سبب افزایش اهمیت استراتژیک این دریاچه بیش از گذشته گردید. این تحول سبب به وجود آمدن مسائل جدیدی همچون، رژیم حقوقی جدید، توجه بیشتر و جدی تر به مسائل زیست محیطی این دریا و نگاه جدید قدرت های بزرگ به این منطقه ژئوپلیتیکی شد.

هدف پژوهش حاضر مطالعه سیاست های زیست محیطی دریای خزر می باشد. از این رو سوال اصلی تحقیق حاضر این است که، دسترسی به وحدت رویه در خصوص بحران زیست محیطی دریای خزر بین کشورهای حاشیه دریای خزر چگونه محقق خواهد شد؟ در پاسخ به سوال فرضیه تحقیق بدین صورت است که، به نظر می رسد مشخص نبودن رژیم حقوقی دریای خزر، مهمترین عامل بازدارنده همکاری های زیست محیطی کشورهای ساحلی دریای خزر می باشد. نتایج تحقیق نشان می دهد، فقدان رژیم حقوقی در دریای خزر سبب شد هر یک از دولتهای ساحلی به منظور کسب امتیاز بیشتر به طور یکجانبه اقدام به بهره برداری از منابع دریا کرده و در این راستا کنسرسیومهای بزرگ نفتی را به منطقه فراخونده اند. چشم انداز بهره برداریهای گسترده از نفت و گاز خزر، صید بی رویه منابع زنده، چالشهای جدی را در قبال محیط زیست منطقه توسط جمهوریهای تازه استقلال یافته ارایه می دهد. در میان کشورهای ساحلی، آثار زیانبار زیست محیطی بیش از همه متوجه سواحل ایران می شود. کف دریا و جریان آب دریای خزر طوری است که آبهای آلوده را به سمت سواحل ایران سوق می دهد. لذا با توجه به وضعیت طبیعی و جغرافیایی دریای خزر، مشکلات زیست محیطی در سواحل ایران طیف گسترده ای خواهد داشت و امنیت و منافع ملی ایران را مورد تهدید قرار می دهد.

لازم به ذکر است که روش مورد استفاده در این تحقیق توصیفی - تحلیلی و استفاده از منابع کتابخانه ای می باشد.

واژگان کلیدی: اکوپلیتیک، دریای خزر، سیاست های زیست محیطی، رژیم حقوقی.

فصل اول

کلیات تحقیق

بیان مساله تحقیق:

ظهور و شکل گیری منطقه خزر بر روی نقشه سیاسی جهان از رویدادهای مهم در اواخر قرن بیستم بوده است. دریای خزر از بزرگترین دریاهاى محصور در خشکی، در جهان است که منطقه‌ای به وسعت ۲۴۴/۴۶ کیلومتر مربع را شامل می‌شود. دریای خزر یکی از آبهای مهمی است که توسط ترکمنستان، قزاقستان، روسیه و آذربایجان و جمهوری اسلامی ایران احاطه شده در منطقه وسیعی و بین دو قاره آسیا و اروپا قرار گرفته است،

از نظر اقتصادی و ژئوپلیتیکی نقش مؤثری را ایفا می‌کند. فعالیت‌های انسانی در خصوص خزر با بهره‌برداری گسترده از منابع نفتی آن اهمیت یافت و پس از آن با گسترش منابع کشاورزی و شهرنشینی توسعه یافته است. فعالیت‌های اکتشاف، استخراج، و انتقال نفت از خزر به شدت در حال گسترش است. تمرکز بالای جمعیت در کرانه خزر و فعالیت‌های شهری و کشاورزی مرتبط با آن سبب اهمیت نقش مخرب فاضلاب‌های خانگی و کشاورزی در سواحل شده است.

فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و ظهور کشورهای ساحلی جدید در حاشیه دریای خزر سبب شده تا پهنه آبی منحصر به فرد دریای خزر تحت تأثیر آلاینده‌های متعدد و متنوع قرار گیرد، به طوری که ۸۰ درصد سهم آلودگی دریای خزر متعلق به رودخانه ولگا است.

دریای خزر با ۳ مسئله مهم از جمله افزایش سطح آب، مسئله اکولوژیکی (آلودگی آب)، مسئله بیولوژیکی مواجه می‌باشد.

از جمله منابع تهدید کننده محیط زیست دریای خزر عبارتند از:

- ۱- نوسانات سطح آب دریا
- ۲- فضولات انسانی وارده به دریا
- ۳- پسماندهای نفتی و صنعتی

دریای خزر به جهت بسته بودن محیط آن و انباشته شدن آلاینده‌های مختلف دارای حساسیت و شکنندگی خاصی است بگونه ایکه امروزه این پهنه آبی گسترده را با بحران اکولوژیک روبرو ساخته است. این پژوهش سعی دارد با تاکید بر جنبه های سیاسی ناشی از آلودگی محیطی این دریا، آسیب ها و زمینه های بحران اکولوژیکی را در آنجا مورد بررسی قرار دهد. از این رو بر این باور است که، دستیابی به امنیت زیست محیطی در منطقه خزر نیازمند مدیریت اصولی، همکاری منطقه‌ای کشورهای خزر، پذیرش مسئولیت و احترام به معاهدات بین المللی زیست محیطی می‌باشد.

اهمیت موضوع تحقیق و انگیزه انتخاب آن:

آلودگی معضلی جدی و خطرناک برای این دریای پهناور می‌باشد به طوری که با ورود سالیانه ۱۲۲۳۵۰ هزار تن مواد آلاینده از کشورهای دریای خزر به ویژه آلودگی ناشی از عملیات اکتشاف و استخراج نفت، محیط این دریا را آلوده کرده و سلامت این پهنه آبی شدیداً در معرض مخاطره قرار گرفته است.

در مورد منابع آلودگی دریای خزر می‌توان موارد ذیل را بر شمرد:

- ۱- آلودگی ناشی از فعالیت های انسانی
- ۲- آلودگی ناشی از حفاری مواد نفتی در دریا
- ۳- آلودگی ناشی از تخلیه مواد زاید و سمی، تخلیه زوائد اتمی که خطرناک‌ترین اقلام به شمار می‌آید.
- ۴- آلودگی ناشی از رفت و آمد کشتی‌ها
- ۵- آلودگی ناشی از اتمسفر، نظیر باران های اسیدی و....
- ۶- یکی دیگر از منابع تهدید کننده محیط زیست دریای خزر، نوسانات سطح آب دریا می‌باشد.

مهم‌ترین منابع آلودگی ناشی از نفت در دریای خزر تا کنون از حوزه‌های نفتی در جمهوری آذربایجان بوده است. واگذاری پاره‌ای امتیازات جهت اکتشاف و شناسایی و استخراج هیدروکربوری در این دریای خزر خطرات ناشی از به هم خوردن اکوسیستم و محیط زیست دریایی را به شدت افزایش داده است.

در عین حال مناقشاتی راجع به میزان مالکیت این دریا بین کشورهای همجوار در طول دو دهه گذشته جریان دارد. کشورهای همجوار شامل ایران، آذربایجان، ترکمنستان، روسیه و قزاقستان هستند. سه مساله اصلی در این مناقشات منابع (نفت و گاز) تحدید کننده حدود آبی سطح و بستر دریای مهم ماهیگیری این کشورهاست.

آلودگی معضلی جدی و خطرناک برای این دریای پهناور می باشد. بخش اعظمی از آلودگی دریای خزر به جریان آب از رودخانه ولگا و سایر رودخانه های وارده از غرب بویژه جمهوری آذربایجان به این دریای تعلق دارد. آلودگی در سواحل باکو و نیز قزاقستان آنقدر زیاد است. یکی از دلایل عمده بسیار مهم آلودگی از فاضلاب های انسانی است که از آن طریق میکروب ها وارد دریا شده و از نظر بیولوژیکی آب آنرا آلوده می سازند. کودها و سموم دفع آفات کشاورزی است که از طریق کوهستانها و زمین های کشاورزی اطراف وارد دریای خزر می شود.

هدف تحقیق:

با توجه به افزایش جمعیت جهان و سرعت افزایش استفاده از انرژی های فسیلی در سراسر جهان آلودگی های زیست محیطی فراوانی به وجود آمده است. دریای خزر به علت وجود منابع نفت و گاز و همچنین افزایش جمعیت در سواحل این دریاچه روز به روز بر آلودگی این حوضه افزوده می شود. حال آنکه وجود دریای خزر خود نعمتی بوده برای کشورهای برخوردار از این دریاچه، بنابراین ضرورت دارد تا جهت حفظ و نگهداری دریای خزر با آگاهی بخشیدن به مردم و مدیریت صحیح از این حوضه محافظت گردد، تا بتوانیم با بهره گیری از منابع این دریاچه استفاده بهینه را برخوردار باشیم. بدون آسیب زدن و برهم زدن اکو سیستم این حوضه.

پرسش های تحقیق:

الف: پرسش اصلی تحقیق:

(۱) دسترسی به وحدت رویه در خصوص حل بحران زیست محیطی دریای خزر بین کشورهای حاشیه دریای خزر چگونه محقق خواهد شد؟

ب: پرسش فرعی تحقیق:

(۱) وضعیت حقوقی دریای خزر چه تاثیری بر همکاری های زیست محیطی کشورهای پیرامون آن دارد؟

(۲) بیشترین موارد آلوده ساز در حوضه دریای خزر کدامند؟

(۳) الگوی آلودگی در سواحل جنوبی دریای خزر (ایران) چگونه است؟

(۴) نقش سازمان های بین المللی در مقابله با الگوهای زیست محیطی دریای خزر چیست؟

(۵) چه راهکارهایی جهت تقویت و حفظ محیط زیست دریای خزر، بین کشورهای پیرامون آن وجود دارد؟

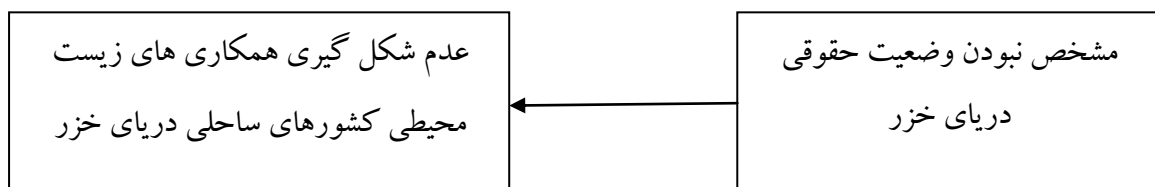
فرضیه تحقیق:

در پاسخ به پرسش اصلی تحقیق می توان گفت، به نظر می رسد مشخص نبودن رژیم حقوقی دریای خزر، مهمترین عامل بازدارنده همکاری های زیست محیطی کشورهای ساحلی دریای خزر می باشد.

متغیرهای تحقیق:

متغیر مستقل: مشخص نبودن وضعیت حقوقی دریای خزر

متغیر وابسته: عدم شکل گیری همکاری های زیست محیطی کشورهای ساحلی دریای خزر



روش تحقیق:

تحقیق حاضر به روش توصیفی - تحلیلی انجام شده و از جهت نوع تحقیق کاربردی محسوب می شود.

شیوه گردآوری مطالب تحقیق:

شیوه گردآوری مطالب تحقیق به صورت کتابخانه ای و استفاده از کتاب، مقالات و روزنامه های داخلی و خارجی بوده است. از این رو انجام تحقیق بر پایه اقدامات زیر بوده است:

۱- بررسی کتابخانه ای: مطالعه و فیش برداری از کتب و مقالات موجود در کتابخانه های دانشگاهها.

۲- بررسی مطالب نوشته شده در ماهنامه ها و سایر مراجع.

پیشینه تحقیق:

- ❖ امید، علی، ضرورت عملیاتی کردن ساز و کارهای نظارتی و اجرایی کنوانسیون محیط زیست دریای خزر، فصلنامه آسیای مرکزی . قفقاز، شماره ۷۱، ۱۳۸۹.
- ❖ باوند، هرمیداس، دریای خزر: نگاهی به ابعاد زیست محیطی و امنیتی، فصلنامه آسیای مرکزی . قفقاز، شماره ۳۶، ۱۳۸۰.
- ❖ دانه کار، افشین، پیشگیری از بحران زیست محیطی در دریای خزر، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، سال ۶، شماره ۲۱، ۱۳۸۷.
- ❖ سیمبر، رضا، بحران زیست محیطی و امنیت دریای خزر، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۴۰، ۱۳۸۱.
- ❖ عباسی ترکمانی، محمد رضا، آلودگی دریای خزر: لزوم احترام به قواعد بین المللی محیط زیست و مسئولیت بین المللی دولتها، فصلنامه آسیای مرکزی . قفقاز، شماره ۲۷، ۱۳۸۷.
- ❖ عساکره، حسین، مبانی جغرافیای زیستی، انتشارات دانشگاه زنجان، ۱۳۹۰.

- ❖ کالت، فلیپ، تغییر اقلیم چالش زیست محیطی قرن بیست و یکم، ترجمه عفر برمکی، انتشارات پژوهشکده مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام، ۱۳۸۶.
- ❖ کاویانی راد، مراد، پردازش مفهوم امنیت زیست محیطی (رابطه امنیت و اکولوژی)، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال ۷، شماره ۳، ۱۳۹۰.
- ❖ کاویانی راد، مراد، نسبت ژئوپلیتیکی امنیت زیست محیطی و توسعه پایدار، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال چهارم، شماره اول، ۱۳۹۰.
- ❖ مصلی نژاد، عباس، بررسی جنبه های مختلف امنیت زیست محیطی با رویکرد مکتب انتقادی، فصلنامه محیط شناسی، سال ۳۴، شماره ۴۶، ۱۳۸۷.
- ❖ ممتاز، جمشید، کنوانسیون چارچوب تهران در خصوص حمایت از محیط زیست دریای خزر، فصلنامه سیاست خارجی، شماره ۸۰، ۱۳۸۵.
- ❖ یزدان پناه رو، کیومرث، تغییرات مدل های ژئوپلیتیکی امنیت در عصر حاضر، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال ۵، شماره ۲.

- ❖ Cassman, K.G. The nature of agricultural systems: food security and environmental balance, Food Policy, Volume ۲۰, Issue ۵, ۱۹۹۵.
- ❖ Michael C. Farmer. Environmental consequences of social security reform: a second best threat to public conservation, Ecological Economics, Volume ۵۳, Issue ۲, ۲۰۰۵.
- ❖ Norman, M. Ultimate Security: The Environment as the Basis of Political Stability, New York, Norton, ۲۰۰۳.
- ❖ Swart, Rob, Security risks of global environmental changes, Global Environmental Change, Volume ۶, Issue ۳, ۱۹۹۶.
- Sullivan, Gwen, Climate Change: Cooperation and Human Security, Encyclopedia of Violence, Peace, & Conflict (Second Edition), ۲۰۰۸.
- ❖ Zurlini, G. Environmental Security, Reference Module in Earth Systems and Environmental Sciences, from Encyclopedia of Ecology, ۲۰۰۸.

نقطه تمرکز پژوهش:

این پژوهش از نظر موضوعی، همکاری های منطقه ای زیست محیطی دریایی، مکانی دریای خزر و پنج کشور ساحلی جمهوری اسلامی ایران، آذربایجان، روسیه، ترکمنستان و قزاقستان و از نظر زمانی با تاکید بر سال های بعد از فروپاشی شوروی را در بر می گیرد.

ساختار تحقیق:

تحقیق حاضر در پنج فصل تنظیم شده است:

فصل اول تحقیق تحت عنوان کلیات تحقیق می باشد که به مباحثی همچون، بیان مساله، اهمیت و ضرورت تحقیق، سوال و فرضیه تحقیق، روش تحقیق، پیشینه تحقیق، موانع و محدودیت های تحقیق و ... می پردازد.

فصل دوم مبانی نظری تحقیق می باشد. این فصل در دو بخش مفاهیم و رهیافت ها در ابتدا مهمترین مفاهیم تحقیق (محیط زیست، اکولوژی، اکوپلیتیک، ژئوپلیتیک زیست محیطی، امنیت زیست محیطی) و در بخش رهیافت ها به مطالعه (تاریخچه تحولات زیست محیطی، مطالعه تحولات زیست محیطی، مهمترین موضوعات زیست محیطی جهانی، جهانی شدن و محیط زیست، سیر تحولات روابط انسان و طبیعت از منظر جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک، اندیشه های زیست محیطی، مکاتب محیط زیست گرای، محیط زیست گرایان لیبرالیست، محیط زیست گرایان رئالیست، محیط زیست گرایان مارکسیست، محیط زیست گرایان سوسیالیست، محیط زیست گرایان فمینیست، محیط زیست گرایان آنارشویست، اندیشه های زیست محیطی در جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک، ژئوپلیتیک انتقادی و رویکردهای زیست محیطی و محیط زیست از دیدگاه اسلام) می پردازد.

فصل سوم تحت عنوان محیط شناسی تحقیق به مطالعه موضوعات زیر می پردازد. موقعیت جغرافیایی دریای خزر، جغرافیای طبیعی دریای خزر، جغرافیای انسانی دریای خزر، پراکنش جمعیت در سواحل دریای خزر، جغرافیای اقتصادی دریای خزر و ویژگی ژئوپلیتیکی کشورهای حوزه خزر. در فصل چهارم که یافته های تحقیق را شامل می شود و در صدد پاسخگویی به سیاست های زیست محیطی دریای خزر می باشد مباحث زیر مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته اند.